

تأثیر آموزه‌های وحیانی بر تقویت اعتماد به نفس و توانمندسازی زنان در خانواده و جامعه

فاطمه مرادی¹

چکیده

این پژوهش به بررسی تأثیر آموزه‌های وحیانی اسلام (قرآن و سنت) بر تقویت اعتماد به نفس و توانمندسازی زنان در خانواده و جامعه می‌پردازد. هدف اصلی، تبیین جایگاه زن در متون دینی و مقایسه آن با نظریه‌های فمینیستی است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی با مرور منابع کتابخانه‌ای شامل تفاسیر قرآن، احادیث و مطالعات روان‌شناسی و جامعه‌شناسی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که آموزه‌های اسلامی با تأکید بر کرامت ذاتی زن، نقش‌های چندبعدی در خانواده و اجتماع، و مفاهیمی مانند "خلیفه‌اللهی"، عزت‌نفس زنان را تقویت می‌کند. همچنین، اسلام با تعیین حقوق مالی، تشویق به علم‌آموزی و نفی تبعیض، بستری برای توانمندسازی فراهم می‌کند. چالش‌های موجود، مانند تفسیرهای مردسالارانه، نیازمند بازخوانی متون با رویکردی پویاست.

کلیدواژه‌ها: اعتماد به نفس، توانمندسازی زنان، آموزه‌های وحیانی، کرامت زن، روان‌شناسی دینی.

1. طلبه پایه چهارم، مدرسه علمیه امام خمینی رحمه الله علیه، کرمانشاه.

با وجود پیشرفت‌های نظری و عملی در حوزه حقوق زنان، چالش‌هایی مانند خودکم‌بینی و تبعیض‌های ساختاری همچنان پابرجاست. این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که آموزه‌های وحیانی اسلام چگونه می‌توانند به تقویت اعتماد به نفس و توانمندسازی زنان کمک کنند.

مطالعاتی مانند پژوهش‌های کابیر (۲۰۰۵) درباره توانمندسازی زنان و پارگامنت (۱۹۹۷) در روان‌شناسی دینی، نقش عوامل فرهنگی و دینی را بررسی کرده‌اند. در حوزه اسلامی، آثار مطهری (۱۳۵۳) و مرنیسی (۱۹۹۱) به ترتیب به تبیین حقوق زن و نقد تفسیرهای مردسالارانه پرداخته‌اند.

توجه به مبانی دینی در جوامع اسلامی می‌تواند راهکارهای بومی برای مقابله با چالش‌های زنان ارائه دهد. این پژوهش با ترکیب رویکردهای روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و تفسیر دینی، الگویی جامع برای توانمندسازی زنان پیشنهاد می‌کند.

- سوال اصلی: آموزه‌های وحیانی چه تأثیری بر اعتماد به نفس و توانمندسازی زنان دارند؟

- سوالات فرعی:

۱. مفاهیم کلیدی مانند "خلیفه‌اللهی" چگونه عزت‌نفس زنان را تقویت می‌کنند؟

۲. جایگاه زن در خانواده و اجتماع از منظر قرآن چیست؟

۳. راهکارهای عملی برای مقابله با تفسیرهای مردسالارانه کدامند؟

پس از مبانی نظری، آموزه‌های دینی درباره شخصیت زن بررسی می‌شود. سپس تأثیر این آموزه‌ها بر اعتماد به نفس و توانمندسازی تحلیل شده و در نهایت، چالش‌ها و راهکارها ارائه می‌گردد.

- توانمندسازی زنان: فرآیند دستیابی به منابع و خودباوری برای کنترل زندگی (کابیر، ۲۰۰۵).

- اعتماد به نفس: باور فرد به توانایی‌های خود (بندورا، ۱۹۹۷).

۱. مبانی نظری و مفهومی

۱.۱ تعریف اعتماد به نفس و توانمندسازی زنان از دیدگاه روان‌شناسی و جامعه‌شناسی

از منظر روان‌شناسی، اعتماد به نفس به عنوان باور فرد به توانایی‌های خود برای انجام موفقیت‌آمیز وظایف و حل چالش‌ها تعریف می‌شود (بندورا، ۱۹۹۷). این مفهوم در حوزه زنان، اغلب تحت تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی قرار می‌گیرد که ممکن است محدودیت‌هایی را در رشد شخصیتی آنان ایجاد کند. از سوی دیگر، توانمندسازی زنان در جامعه‌شناسی به فرآیندی اشاره دارد که طی آن زنان از طریق دسترسی به منابع، آموزش، مشارکت در تصمیم‌گیری و تقویت خودباوری، قادر به کنترل زندگی شخصی و اجتماعی خود می‌شوند (کابیر، ۲۰۰۵). نظریه‌پردازانی مانند نایلا کابیر تأکید می‌کنند که توانمندسازی بدون تغییر ساختارهای نابرابر اجتماعی ممکن نیست.

۲.۱ جایگاه آموزه‌های وحیانی (قرآن و سنت) در تعریف کرامت زن

آموزه‌های وحیانی اسلام، به ویژه قرآن و سنت پیامبر(ص)، کرامت ذاتی زنان را به عنوان بخشی از خلقت الهی تأیید می‌کنند. در قرآن، آیه‌ای چون «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (اسراء: ۷۰) بر شرافت تمام انسان‌ها، فارغ از جنسیت، تأکید دارد. همچنین، قرآن در آیات متعددی مانند «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» (روم: ۲۱)، جایگاه زن را به عنوان شریکی برابر در آرامش و تکامل خانواده معرفی می‌کند. در سنت نبوی نیز احادیثی مانند «النساء شقائق الرجال» (سنن ابوداود) بر برابری زن و مرد در انسانیت تأکید دارد. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان (ج ۴، ص ۲۳۴) با استناد به آیات قرآن، تفاوت‌های نقش‌های زن و مرد را نافی کرامت ذاتی آنان نمی‌داند، بلکه آن را مبتنی بر تقسیم مسئولیت‌های تکمیلی تفسیر می‌کند.

۳.۱ مقایسه رویکرد دینی با نظریه‌های فمینیستی در توانمندسازی زنان

رویکرد دینی به توانمندسازی زنان، بر پایه توازن حقوق و مسئولیت‌ها در چارچوب ارزش‌های اخلاقی استوار است. در حالی که نظریه‌های فمینیستی کلاسیک (مانند فمینیسم لیبرال) عموماً بر رفع تبعیض‌های ساختاری و دسترسی برابر به فرصت‌ها تمرکز دارند، آموزه‌های اسلامی علاوه بر این موارد، بر نقش خانواده و اخلاق در تحقق عزت نفس زنان تأکید می‌ورزند. برای مثال، فاطمه مرنیسی، جامعه‌شناس مراکشی، در کتاب «زن و اسلام: تاریخچه الهیاتی یک ایدئولوژی مردسالار» (۱۹۹۱)، نقدی بر تفسیرهای مردسالارانه از متون دینی وارد می‌کند، اما همزمان بر ظرفیت قرآن برای احیای حقوق زنان اشاره دارد.

از سوی دیگر، نظریه‌های فمینیستی رادیکال که گاه به تقابل جنسیتی دامن می‌زنند، با نگرش اسلامی که بر همکاری و تکامل متقابل زن و مرد تأکید دارد، در تضاد است. شهید مطهری در کتاب «نظام حقوق زن در

اسلام» (۱۳۵۳) با رد افراطگرایی فمینیستی، توانمندسازی زنان را در پرتو تعادل بین حقوق فردی و خانوادگی ممکن می‌داند.

۲. آموزه‌های وحیانی درباره شخصیت و حقوق زنان

۱.۲ آیات و روایات تأکیدکننده بر کرامت زن

کریم با صراحت بر کرامت ذاتی زنان تأکید می‌کند. در آیه ۱ سوره نساء آمده است:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا»

(ای مردم! از پروردگارتان که شما را از یک نفس آفرید و جفتش را از آن خلق کرد، بترسید).

این آیه بر همسانی زن و مرد در سرشت انسانی و اشتراک در خلقت تأکید دارد. همچنین، آیه ۳۵ سوره احزاب به صراحت بر پاداش یکسان الهی برای اعمال نیک زنان و مردان اشاره می‌کند:

«إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ... أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا».

در روایات نیز احادیث متعددی بر کرامت زن صحه می‌گذارند. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) در حدیثی می‌فرماید:

«إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ» (سنن أبی داود، حدیث ۲۳۶۵)

(زنان نیمه‌های مردانند).

این حدیث بر برابری زن و مرد در انسانیت و شأن انسانی تأکید دارد.

۲.۲ نقش الگوهای قرآنی در عزت نفس زنان

قرآن با معرفی الگوهای برجسته زنانی مانند حضرت مریم (سلام الله علیها)، حضرت خدیجه (سلام الله علیها) و حضرت فاطمه (سلام الله علیها)، تصویری از عزت نفس و توانمندی زنان ترسیم می‌کند:

- حضرت مریم (سلام الله علیها): در سوره مریم (آیات ۱۶-۳۴)، پاکدامنی، مقاومت در برابر تهمت‌ها و جایگاه ویژه ایشان به عنوان «برگزیده خداوند» («وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ»)، الگویی از اقتدار معنوی و شخصیت مستقل زن ارائه می‌دهد.

- حضرت خدیجه (سلام الله علیها): به عنوان اولین همسر پیامبر (ص) و حامی مالی و عاطفی اسلام، نمادی از زنان فعال در عرصه اقتصادی و اجتماعی است. ابن هشام در «السيرة النبوية» (ج ۱، ص ۲۵۷) از نقش بی‌بدیل او در تقویت پیامبر (ص) در دوران سخت مکه یاد می‌کند.

- حضرت فاطمه (سلام الله علیها): در روایات شیعه، ایشان به عنوان «سرور زنان جهان» («سیده نساء العالمین» - بحار الأنوار، ج ۴۳، ص ۱۹) معرفی شده‌اند. شخصیت علمی و اجتماعی ایشان در منابعی مانند

«کشف الغمة» (اربلی، ج ۲، ص ۱۲۷) به تفصیل آمده است.

۳.۲ جایگاه زن در خانواده و اجتماع از منظر قرآن

قرآن کریم نقش‌های چندبعدی زنان را در خانواده و جامعه به رسمیت می‌شناسد:

- مادر: در آیه ۱۵ سوره احقاف، احسان به والدین به ویژه مادر («حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا») به عنوان یک وظیفه اخلاقی و دینی تأکید شده است.

- همسر: قرآن در آیه ۲۱ سوره روم، زن و شوهر را مایه آرامش یکدیگر («لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا») و مکمل هم معرفی می‌کند.

- فعال اجتماعی: قرآن در آیاتی مانند «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ» (توبه: ۷۱)، زنان و مردان را در انجام کارهای نیک همپیمان می‌داند. نمونه تاریخی این نقش‌آفرینی، شفا بنت عبدالله، از زنان صدر اسلام است که به عنوان قاضی و مشاور در مدینه فعالیت می‌کرد (ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۳۰۱). علامه طباطبایی در تفسیر المیزان (ج ۴، ص ۲۳۵) توضیح می‌دهد که تفاوت نقش‌های زن و مرد در اسلام ناشی از تفاوت‌های طبیعی است، نه تبعیض، و هر دو جنس در پیشبرد جامعه مسئولیت دارند.

۳. تأثیر آموزه‌های دینی بر اعتماد به نفس زنان

۱.۳ تقویت خودباوری از طریق مفاهیمی مانند «عبدالله بودن» و «خلیفه‌اللهی»

آموزه‌های اسلامی با تأکید بر جایگاه انسان به عنوان «عبدالله» (بنده خدا) و «خلیفه‌الله» (جانشین خدا در زمین)، بنیانی محکم برای خودباوری زنان ایجاد می‌کند. قرآن در آیه ۳۰ سوره بقره می‌فرماید:

«وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»

(و هنگامی که پروردگار تو به فرشتگان گفت: من در زمین جانشینی قرار خواهم داد).

این آیه نشان می‌دهد که انسان، فارغ از جنسیت، به عنوان خلیفه الهی از شأن و مسئولیت برخوردار است. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان (ج ۱، ص ۱۴۵) توضیح می‌دهد که خلافت الهی به معنای بهره‌مندی از عقل، اراده و توانایی تأثیرگذاری در جهان است که خود پایه‌ای برای عزت نفس است.

همچنین، پیامبر اکرم (ص) در حدیثی می‌فرماید:

«أَكْرِمُوا النِّسَاءَ فَإِنَّهُنَّ أُمَهَاتٌ وَبَنَاتٌ وَأَخَوَاتٌ» (بحار الأنوار، ج ۱۰۳، ص ۲۲۷)

(زنان را گرامی بدارید؛ چرا که آنان مادران، دختران و خواهران شما هستند).

این نگرش، زنان را از جایگاهی والا برخوردار می‌کند که مستقیماً بر تقویت خودپنداره مثبت آنان تأثیر می‌گذارد.

۱.۶ زنان پیشگام در صدر اسلام

حضرت خدیجه (سلام الله علیها) به عنوان نخستین بانوی مسلمان و حامی مالی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، نقش محوری در تقویت بنیان‌های اولیه اسلام داشت. منابع تاریخی از ایشان به عنوان "تاجر برجسته مکه" یاد می‌کنند که تمام ثروت خود را در راه اسلام هزینه کرد (ابن هشام، السیره النبویه، ج ۱، ص ۱۹۸). حضرت فاطمه زهرا (س) نیز به عنوان الگوی کامل زن مسلمان، در دفاع از حریم ولایت، خطبه‌های تاریخی ایراد کرد که از آنها به عنوان "نخستین بیانیه‌های حقوق زنان در اسلام" یاد می‌شود (مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۹، ص ۲۲۰).

در واقعه کربلا، حضرت زینب (س) با مدیریت بحران و ایراد خطبه‌های آتشین در کوفه و شام، نه تنها پیام عاشورا را زنده نگه داشت، بلکه الگویی ماندگار از مقاومت و شجاعت زن مسلمان ارائه داد (طبری، تاریخ الامم و الملوك، ج ۵، ص ۴۵۶).

۲.۶ زنان دانشمند در تمدن اسلامی

در دوران شکوفایی تمدن اسلامی، بانوان بسیاری در علوم مختلف به فعالیت پرداختند. لبنیه قرطبی، ریاضیدان اندلسی قرن چهارم، از چهره‌های شاخص در حل مسائل پیچیده هندسی بود (ابن بشکوال، الصله، ج ۲، ص ۴۵۶). زینب پزشک نیز از متخصصان نامدار بیمارستان عضدی بغداد در زمینه چشم‌پزشکی بود که به آموزش دانشجویان می‌پرداخت (ابن ابی اصیبعه، عیون الانباء، ج ۲، ص ۱۸۹).

۳.۶ زنان موفق در عصر حاضر

در جهان معاصر، زنان مسلمان در عرصه‌های علمی و اجتماعی به موفقیت‌های چشمگیری دست یافته‌اند:

- مریم میرزاخانی با دریافت مدال فیلدز در سال ۲۰۱۴، تحولی در ریاضیات جهان ایجاد کرد (AMS, 2014)
- توکل کرمان به عنوان اولین زن عرب برنده جایزه صلح نوبل، نماد مبارزه برای حقوق زنان در یمن شد (Nobel Committee, 2011)
- ملاله یوسفزی با فعالیت‌هایش در زمینه آموزش دختران، به جوانترین برنده جایزه صلح نوبل تبدیل شد (UNESCO, 2014)

۴.۶ نقش زنان در انقلاب اسلامی ایران

پس از انقلاب اسلامی، زنان ایرانی در عرصه‌های مختلف پیشرفت قابل توجهی داشته‌اند:

- افزایش سهم زنان در آموزش عالی از ۳۰٪ در ۱۳۵۵ به بیش از ۶۰٪ در ۱۴۰۰ (مرکز آمار ایران،

- رشد حضور زنان در هیأت علمی دانشگاه‌ها از ۸٪ به ۳۵٪ در چهار دهه اخیر (وزارت علوم، ۱۴۰۰)

- کسب بیش از ۷۰٪ قبولی‌های کنکور پزشکی توسط دختران (سازمان سنجش، ۱۴۰۲)

تاریخ اسلام سرشار از نمونه‌های درخشان زنانه است که در سخت‌ترین شرایط، نقش‌آفرینی کرده‌اند. از حضرت خدیجه (سلام الله علیها) تا مریم میرزاخانی، این زنان ثابت کرده‌اند که اسلام نه تنها مانع پیشرفت زنان نیست، بلکه بستری برای شکوفایی استعدادهای آنان فراهم می‌کند. امروزه با حمایت نظام اسلامی، زنان ایرانی در حال نوشتن فصل جدیدی از افتخارات در عرصه‌های علمی و اجتماعی هستند.

این پژوهش نشان داد که آموزه‌های وحیانی اسلام با تأکید بر کرامت ذاتی زن، برابری در مسئولیت‌ها و حقوق مالی، پایه‌های نظری محکمی برای توانمندسازی زنان ارائه می‌دهد. مفاهیمی مانند "خلیفه‌اللهی" و "توکل"، عزت‌نفس زنان را در مواجهه با چالش‌ها تقویت می‌کنند. همچنین، الگوهای قرآنی مانند حضرت خدیجه(س) و حضرت زینب(س)، نقش‌آفرینی زنان در عرصه‌های مختلف را توجیه می‌کنند. با این حال، تفسیرهای نادرست از متون دینی و مقاومت‌های فرهنگی، چالش‌هایی هستند که نیازمند بازخوانی متون با رویکردی پویا و آموزش‌های هدفمند هستند. در مجموع، تلفیق آموزه‌های دینی با یافته‌های روان‌شناسی و جامعه‌شناسی می‌تواند الگویی مؤثر برای توانمندسازی زنان در جوامع اسلامی ارائه دهد.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. ابن اثیر، علی بن محمد. (۱۹۹۷). الکامل فی التاریخ. بیروت: دارصادر.
۲. ابن سعد، محمد. (۱۹۹۰). الطبقات الکبری، بیروت: دارصادر.
۳. ابن هشام. (۱۳۷۵). السیره النبویه، بیروت: دارالمعرفه.
۴. اربلی، علی بن عیسی. (۱۴۲۱ق). کشف الغمه فی معرفه الأئمه، قم: انتشارات رضی.
۵. بخاری، محمد بن اسماعیل. (۱۴۲۲ق). صحیح البخاری، ریاض: دارالسلام.
۶. بندورا، آلبرت. (۱۹۹۷). خودکارآمدی: تمرکز بر کنترل شخصی، انتشارات دانشگاه استنفورد.
۷. پارگامنت، کنت. (۱۹۹۷). روان‌شناسی دین و سلامت، انتشارات گیلفورد.
۸. السعداوی، نوال. (۱۹۸۲). المرأة والدين، قاهره: دارالمعارف.
۹. شریعتی، علی. (۱۳۵۶). زن، تهران: انتشارات چاپخش.
۱۰. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۹۰). المیزان فی تفسیر القرآن، جلد ۱، ۴، ۱۹. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۱. قریب، بدرالزمان. (۱۳۸۵). تاریخ زنان در ایران، تهران: انتشارات توس.
۱۲. کابیر، نایلا. (۲۰۰۵). توانمندسازی زنان: منابع، عاملیت و دستاوردها، انتشارات دانشگاه کمبریج.
۱۳. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار، جلد ۱، ۱۰، ۱۰۳. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۱۴. مرنیسی، فاطمه. (۱۹۹۱). زن و اسلام: تاریخچه الهیاتی یک ایدئولوژی مردسالار، انتشارات بلکول.
۱۵. مرنیسی، فاطمه. (۱۹۹۱). پرده‌های سکوت: زن در گفتمان اسلامی، انتشارات دانشگاه آکسفورد.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). تفسیر نمونه، جلد ۲۲. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۷. مطهری، مرتضی. (۱۳۵۳). نظام حقوق زن در اسلام، تهران: انتشارات صدرا.
۱۸. ودود، امینه. (۱۹۹۹). قرآن و زن: بازخوانی متن مقدس از منظر یک زن، انتشارات دانشگاه هاروارد.
۱۹. «بررسی جایگاه اجتماعی زنان در صدر اسلام». (۱۳۹۹). مجله تاریخ اسلام.
۲۰. «زنان دانشمند در اندلس». (۱۳۹۵). فصلنامه مطالعات اندلس.
- «نقش زنان در تمدن اسلامی». (۱۳۹۸). پژوهشنامه تاریخ اسلام.
۲۱. پایگاه اطلاع‌رسانی یونسکو. (unesco.org).
۲۲. سایت رسمی جایزه نوبل. (nobelprize.org).
۲۳. سایت مرکز آمار ایران. (amar.org.ir).

۲۴. سالنامه آماری مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰).
۲۵. گزارش پیشرفت زنان در آموزش عالی. (۱۴۰۰). تهران: وزارت علوم.
۲۶. گزارش یونسکو درباره آموزش زنان. (۲۰۲۱).